

Міністерство освіти і науки України
Міністерство аграрної політики і продовольства України
Полтавська державна аграрна академія

Актуальні питання землеробства і агрохімії: історія та сьогодення

Матеріали

**Всеукраїнської науково-практичної конференції
на посвяту 90-річчя кафедри землеробства і агрохімії
імені В.І. Сазанова
факультету агротехнологій та екології
Полтавської державної аграрної академії**

27-28 листопада 2018 року

м. Полтава – 2018 р.

Актуальні питання землеробства і агрохімії: історія і сьогодення: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції на посвяту 90-річчя кафедри землеробства і агрохімії імені В.І. Сазанова факультету агротехнологій та екології Полтавської державної аграрної академії, 27-28 листопада 2018 р., м. Полтава/ редкол.: В.А. Аранчій, П.В. Писаренко, С.В. Поспелов, О.В. Міщенко, М.М. Опара, В.М. Самородов.- Полтава: ПДАА, 2019.- 147 с.

Збірник вміщує матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 90-річчю кафедри землеробства і агрохімії імені В.І. Сазанова факультету агротехнологій та екології Полтавської державної аграрної академії. Він репрезентує результати досліджень з історії аграрної науки, освіти і техніки, біобіографістики, а також висвітлює актуальні проблеми наукового забезпечення ведення сільського господарства України.

Редакційна колегія:

Аранчій В.А., професор, ректор академії (головний редактор);
Писаренко П.В., д.с.-г.н., професор (заступник головного редактора);
Поспелов С.В., к.с.-г.н., доцент (відповідальний секретар):
Члени редколегії: Міщенко О.В., к.с.-г.н., доцент;
Опара М.М., к.с.-г.н., доцент;
Самородов В.М., доцент;

Рецензенти:

Пипко О.С. - к.с.-г.н., доцент, завідувач кафедри рослинництва Полтавської державної аграрної академії
Кигим С.Л. – завідувача науково-дослідним відділом природи Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського

¹Чеботарьова Л.В., науковий співробітник

²Самородов В.М., доцент,

¹Кигим С.Л., завідувач науково-дослідного експозиційного відділу природи

¹Полтавський краєзнавчий музей імені Василя Кричевського

²Полтавська державна аграрна академія

ПОЛТАВСЬКА СКЛАДОВА ДІЯЛЬНОСТІ ВАСИЛЯ ДОКУЧАЄВА ЯК РЕФОРМАТОРА ВИЩОЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ОСВІТИ

Розглядаючи теорію і практику сільського господарства, займаючись ґрунтовими дослідженнями, В.В. Докучаєв дійшов висновку про необхідність перегляду відношення людини до природи, від залежності і підкорення їй до гармонійної єдності між навколишнім середовищем і людським суспільством. Вчений розумів, що для здійснення таких змін у аграрній сфері потрібні агрономи, які фахово знають свою справу і мають якісну професійну підготовку.

Саме для цього Василь Васильович у 90-і роки ХІХ століття розгорнув широку діяльність з реорганізації вищої та середньої сільськогосподарської освіти. Це стало для нього важливою практичною справою, позаяк він вважав, що вищу аграрну освіту слід зробити доступною найширшим верствам аграріїв.

Для цього В.В. Докучаєв ставив перед освітніми сільськогосподарськими закладами конкретні завдання: а) вивчити загальні основи сільського господарства; б) ознайомити з найважливішими методами, прийомами, знаряддями, операціями та виробництвами аграрної галузі; в) розвивати агрономічне мислення, смак, для того, щоб можна було на практиці застосовувати агрономічні знання у складних сільськогосподарських умовах будь-якого господарства [3]. Разом з цим Василь Васильович указував на зональне, порайонне розміщення вищих та середніх навчальних закладів сільськогосподарського спрямування. Для цього він пропонував створити три науково-дослідних інститути або комітети, які повинні були б проводити всебічне дослідження природних умов: ґрунтових, метеорологічних та біологічних. Основним їх завданням було дослідити природничо-історичні основи тогочасного сільського господарства. На його думку першочергово слід було створити три зональні вищі навчальні сільськогосподарські інститути: нечорноземної, чорноземної і західної смуги. Інститут у чорноземній зоні повинен був відображати у своїй діяльності характерні особливості цієї зони і розробляти шляхи підйому землеробства,

наприклад, забезпечити правильне використання дощових і снігових вод шляхом влаштування раціонального водного і лісового господарства (штучне лісорозведення) [3]. Василь Васильович усвідомлював, що поєднання результатів, які отримані у науково-дослідних, навчальних інститутах, на дослідних станціях, показових полях дозволить отримати дані, які б характеризували весь комплекс сільського господарства певної території.

Прикладом втілення вищезгаданих ідей В.В. Докучаєва була діяльність Дослідного поля у Полтаві, заснованого у 1884 р. Полтавським сільськогосподарським товариством, яке мало на меті науково розробляти практичні питання сільського господарства і надавати сільським господарям відповіді вирощування тих сільськогосподарських культур, у яких вони найбільше мали потребу [6]. Ще до створення згаданої дослідної установи на Полтавщині князем В.О. Кудашевим у своєму маєтку в с. Кириківка Кременчуцького повіту, другим у Російській імперії та першим на теренах Малоросії (1878-1890 рр.), було організоване Дослідне поле, на якому був закладений багатофакторний стаціонарний польовий дослід із вивчення глибини оранки, впливу органічних добрив та строків оранки пару [5]. Таким чином, В.О. Кудашева не дарма вважають піонером зміни існуючих поглядів у Російській імперії на глибину обробітку ґрунту під озимину, експериментатором, який довів переваги мілкої обробітку як способу збереження ґрунтової вологості [6]. У подальшому, правонаступниця Полтавського дослідного поля – Полтавська сільськогосподарська дослідна станція, окрім свого основного завдання – розробки й впровадження у виробництво науково-обґрунтованих прогресивних прийомів у рослинництві та створення нових адаптованих до зони вирощування сортів, виконувала велику просвітницьку роль. Вагоме значення для селян мали екскурсії на станцію, які організовувалися так званими сільськогосподарськими товариствами малого району (вони стрімко почали виникати під впливом Центрального товариства і його повітових філій та відділень у губернії). Перші подібні товариства в Полтавській губернії виникли в 1902 р. у Гадяцькому та Полтавському повітах, на 1 січня 1914 р. їх уже нараховувалося 307 [2]. Екскурсійні групи формувалися у середньому по 13 чоловік із одним супроводжуючим – агрономом, або секретарем товариства. Як стверджував агроном Лубенської повітової земської управи В.Д. Харченко: «... Завдяки їм [екскурсіям] піднімається віра в агрономію» [4]. На Полтавщині, як ніде у Росії, створювались чисельні показові господарства, показові поля, сади і городи. Усі вони популяризували серед населення і сільських господарів наукове ведення рослинництва, впровадження сівозмін, нових технологічних

процесів. Все це у повній мірі відповідало освітній концепції В.В. Докучаєва.

Вчений був переконаний у тому, що зараховувати абітурієнтів у вищі навчальні заклади, потрібно безпосередньо з виробництва – практиків, так як вони могли раціонально впроваджувати аграрні знання. Система сільськогосподарської освіти за В.В. Докучаєвим мала такі складові частки (напрямки роботи) [3]: 1) видання детально розроблених навчальних планів і програм з усіх дисциплін, які повинні були роздаватися студентам (у цих планах обов'язково повинна була бути вказана вітчизняна та іноземна література, для поглиблення знань з окремих предметів); 2) проведення поглиблених лабораторних занять та практикумів з перевагою індивідуальних; 3) створення пакету лекцій кожного предмету з рекомендаціями додаткових літературних джерел; 4) організація лекційних курсів з різних дисциплін із залученням вчених фахівців, практиків, землевласників, економістів, державних діячів; 5) захист планових, семестрових курсових робіт; 6) публічний захист дипломних робіт на отримання звання вчених агрономів та лісоводів у Державній комісії під керівництвом призначеного з іншої установи видатного вченого; 6) заохочення студентів до самостійної творчості, залучаючи до опрацювання наукових кафедральних тем; 7) розробка програм виробничих практик тривалістю 8-9 місяців для проходження їх у галузевих господарствах, на дослідних станціях, у лісництвах; 8) тривалі літні навчальні практики у природі, на сільськогосподарському виробництві чи у лісовому господарстві; 9) проведення екскурсій в різні райони держави для ознайомлення з сільським господарством на місцях. Власне усе це і лягло в основу діяльності аграрних вишів, як Росії, колишнього СРСР, так і сучасної України. У певній мірі подібного роду рекомендації і зараз запроваджуються в освітній процес вишів України. При цьому їх подають як новації європейського «штибу», хоч вони мають досить давнє історичне коріння.

В.В. Докучаєв вважав, що лекція у вищій школі – основна ланка навчального процесу, тому систематично і наполегливо працював над змістом кожної з них. В.І. Вернадський неодноразово зазначав, що лекції Д.І. Менделєєва та В.В. Докучаєва відкривали перед студентами новий світ. Вони спонукали молодь енергійно і завзято братися за наукову роботу. Підтвердженням цьому є такий факт. До складу експедиції з природничо-історичного дослідження території Полтавської губернії входили молоді вчені, які згодом стали видатними науковцями у різних галузях теоретичного та прикладного ґрунтознавства. Серед них В.К. Агафонов, В.І. Вернадський, М.П. Георгієвський, К.Д. Глінка, П.А. Земятченський та інші.

Величезне значення Василь Васильович надавав приватним публічним курсам, де можна було розглядати вузькоспеціальні теми, які цікавили сільських господарів або науковців; виставкам, які давали змогу продемонструвати колекції зібрані у численних експедиціях; створенню природничих, природничо-історичних музеїв як осередків збереження і популяризації унікальних або притаманних лише певній території знахідок. Прикладом цього було створення у 1891 р. за ініціативи В.В. Докучаєва природничо-історичного музею Полтавського губернського земства (нині Полтавський краєзнавчий музей імені Василя Кричевського), створеного.

Перший завідувач цього закладу – М.О. Олеховський, прискіпливо пильнував за всіма надбаннями, зібраними В.В. Докучаєвим та його учнями, які зберігались у музеї [1]. Показово те, що він не просто експонував їх відвідувачам, а й як не дивно, дозволив використовувати при проведенні занять в Полтавській школі садівництва та Андріївській сільськогосподарській школі, готував для передачі до Лубенської сільськогосподарської школи. Михайло Олександрович навіть розробив і опублікував Програму природничо-історичних колекцій для сільськогосподарських шкіл Полтавської губернії, до якої включив і колекції В.В. Докучаєва [1, 7]. Це здійснювалось за таким принципом: «губернське земство доставляло колекцію зразків ґрунтів, зібрану експедицією проф. Докучаєва в тому повіті, де знаходилася школа. Зразки ці, розміщені в застеклених коробочках (в кількості від 200 до 400 на повіт), знайомлять досить докладно з різноманіттям ґрунтів у повіті» [1].

Яскравим прикладом реформування вищого навчального закладу сільськогосподарського спрямування став Ново-Олександрійський інститут сільського господарства та лісівництва, який знаходився у м. Пулава Люблінської губернії (нині Польща) і куди, восени 1891 р., В.В. Докучаєв виїхав в якості ревізора від Міністерства народної освіти. Передбачалося закрити інститут, вже був припинений прийом до нього студентів. Вченому не тільки вдалося відстояти існування цього ушлявленого вищого сільськогосподарського навчального закладу, але й домогтися додаткових коштів на його розширення. У 1892-1893 рр. В.В. Докучаєв тимчасово виконував обов'язки директора інституту і керував перетворенням його у Вищий сільськогосподарський і лісовий навчальний заклад. За часів його директорства у виші була заснована (1895 р.) перша у світі кафедра ґрунтознавства, проведена докорінна реорганізація викладання і програми інституту. З початком Першої світової війни Ново-Олександрійський інститут був евакуйований вглиб країни і деякий час працював, маючи статус евакуйованого. З 1921 р. він на законних підставах був розміщений постійно у м. Харкові і став іменуватися Харківським інститутом

сільського господарства і лісівництва. Нині це Харківський національний аграрний університет імені В.В. Докучаєва.

Реформацію аграрної освіти за В.В. Докучаєвим та його плідну академічну, лабораторно-експедиційну роботу неможливо переоцінити. Вченому, стикаючись з різного характеру труднощами, все ж таки вдалося перетворити основи підготовки фахівців вищої кваліфікації у відповідності з вимогами, які висувало життя, у дусі нових наукових досягнень того часу, з врахуванням практичних потреб. Він запровадив у вищу школу таку систему підготовки кадрів, яка передбачала тісний зв'язок теорії і практики. Приємно, що до її складу увійшли полтавські елементи. Ті, які започаткував на теренах нашого краю сам великий натураліст, і ті, які розробили полтавці на основі напрацювань В.В. Докучаєва.

Література

1. В.В. Докучаєв і Полтавщина: факти, документи, бібліографія. Уклад.: Самородов В.М., Кигим С.Л. / Наук. ред. К.М. Ситник. – Полтава: «Верстка», 2007. – 182 с.
2. Зенченко Т.В. Мало-районные Сельсько-Хозяйственные общества Полтавской губернии. Под. ред. Ю.Ю. Соколовского. – Полтава: Изд-во журн. «Хуторянин», 1914. – Приложения. – С. 1-24.
3. Польшов Б.Б. Василий Васильевич Докучаев: очерк жизни и творчества / Б.Б. Польшов, И.А. Крупенников, Л.А. Крупенников; послесл. И.В. Тюрина. – М.: Изд-во АН СССР, 1956. – 278 с.
4. Протоколы Заседания Экономического Совета [Лубенской уездн. земск. управы] в 1912 г. – Лубны: Типограф. Т-ва «И. Золотницкий Б. Левитанский», 1913. – С. 71.
5. Самородов В.М. Кудашев Володимир Олександрович // Енциклопед. Сучасн. України. – Т. 15: Кот-Куз. – С. 626.
6. Самородов В.М., Кигим С.Л. Полтавське сільськогосподарське товариство (1865-1920 рр.): історія, звичаї, першопостаті / Наук. ред. В.М. Самородов. – Полтава: Дивосвіт, 2015. – 160 с.
7. Самородов В.М., Кигим С.Л. Постаті природознавства та музейництва Полтавщини (XIX-XX ст.) / За наук. ред. В.М. Самородова. – Полтава: Дивосвіт, 2016. – 144 с.